

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Október I.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Az Archaeologia az 1878 ki párisi közkiállításon. II. — A philosophia és a philosophiai tudományok jelene. (Vége) — Figyelmeztetés Dr. Czobor Béla művére. — Az erdélyi muzeum részére 1878 június—augusztus havaiban beküldött adományok jegyzéke.

Kérem az erdélyi muzeumegylet történelmi szakosztálya t. cz. tagjait, hogy az ügyletrend megállítása és a munkafelosztás iránti tanácskozás végett Szombaton, folyó October hó 12-ikén délután 5 órakor mentől számosabban az egyleti olvasószobában tartandó szakosztályi ülésre megjelenni sziveskedjenek.

FINÁLY HENRIK,
szakoszt. elnök.

Az Archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításon.

II.

Minthogy itt azoknak a t. olvasóinknak irunk, a kik személyesen nem látogathatták meg Párist, szabadságot veszünk magunknak egy kis helyrajzi kitérésre.

Az a helyiség, a hol már 1867-ben volt Párisban a világtárlat és a hová czélszerűségeért az 1878-ki is elhelyezték, az u. n. champ de Mars (a Márs mezeje) a világváros nyugati részében fekszik és eredeti rendeltetése szerint voltaképpen katonai gyakorló és díszter. E tér egy derékszögű négyszög, a melynek két hosszabb oldala, mintegy 1200 méternyi hosszúságban délkeletről északnyugat felé irányul, a rövidebb két oldal mintegy 550 méternyi. E tér délkeleti oldalát elfoglalja az école militaire, egy katonai főiskola, a melynek homlokzatát a tulajdonképpeni tértől az Avenue de la Motte Piquet választja

el, két hosszabb oldalát az Avenue de la Bourdonnaye kelet-ről és az Avenue de Suffren nyugatról szegélyezik, negyedik északnyugati oldalát a Szajnától csak a Quai d' Orsay választja el; ez utóbbi oldal kellő közepén van a Pont d' Jéna (a jénai hid), a mely átvezet a Szajna jobb partjára. Itt, t. i. a jobb parton, a talaj meglehetősen magasra emelkedik, kezdődik t. i. már a Szajna partján az a hágó, a mely a közel eső Passy magaslatáig tart. 1867-ben, a mikor a Páris szépítésére célzó utczaszabályozások még csak félig voltak végrehajtva, a volt a terv, hogy a Szajna felé lejtő oldala e magaslatnak, az u. n. Trocadéro egy nagyszerű, mintegy 100 méternyi széles lépcsőzettel parkültetvények közt emelkedjék a tetőn tervezett félkör alakú tégis (rond point), a melytől, mint az új Páris más hasonló bogpontjaitól csillagsugarasan induljon öt széles egyenes út (avenue; sőt a lépcső már meg is volt, a parkültetvények is be voltak rendezve. E tervvel azonban az 1878-ki világtárlat kedvéért felhagytak. Azt óhajtván t. i. a tárlat rendezői, hogy a világtárlatok nagyszerűségének során az 1878-ki is túltegyen valamenynyi elődjén, legelőbb is a felfogott térség nagyságával akarták az eddigieket felülmulni és erre a champ de Mars igen szűk volt nekik. Hozzá foglalták tehát a Trocadéro lejtőjét is. De már ez által a tárlat területe a Szajna mindkét partjára kiterjedvén a tárlati tér kerítése, a mely, közbevetőleg legyen mondva, 10 kilométernyi, elzárta volna azt a két vagy három nagy közlekedő utat, a mely e tájon a Szajna partjai hosszában halad, t. i. a jobb parton a Quai de Billy, a bal parton a Quai d' Orsay útját. Ennek kikerülése végett a Szajna partjai felé eső részeit a területnek részint feltöltések, részint faalkotmányok által megemelték mintegy 4—5 méternyire eredeti színe felébe és ez emelkedések közt több rendbeli áthidalások alatt úgy haladhat át az említett két út a tárlat terén, hogy félbe nem szakasztja a terület egységét és a rajtok közlekedő közönség kizárva marad. A jénai hidat pedig, a mely a terület Szajnán innen és Szajnán túl eső részeit egybe-kapcsolja, egy az állandó kőhídra rárakott vastamaszokon nyugvó fahíddal borították be, a melynek deszkázata a tárlat emelt talaja színében fekszik és három oly széles, mint az alatta levő kőhid.

A Trocadéro lejtőjének tetejére tömör kőanyagból egy nagyszerű épületet emeltek, a melynek „palais du Trocadéro“ a neve. Ez épület áll egy kör alakú óriási díszteremből, a melynek átmérője 58 méter, magassága 55 méter, és a melynek tetejét a „hír“ (la renommée) Merciertől készült óriási szobra díszíti. E mellett emelkedik két nyulánk torony 82 méternyi magasságra a föld színe felébe, tehát a Trocadéro tetejétől számítva, és aztán csatlakozik jobbról-balról két hosszú csarnok,

a mely félkör alakra görbül, és a tárlat tere felé egy 110 korinthiai oszlopon nyugvó nyílt folyosót fordít, holott belső tere termekre felosztva a régészeti tárlat felállítására szolgált. Ez épület utczafeleli homlokzatától az école militaire-vel szemben levő homlokzatáig a champ de Mars-i csarnoknak az egyenes távolság 1800 métre, vagyis körülbelül $\frac{1}{4}$ mértföld; jó gyalogosoknak rendes lépésben haladva éppen félórányi séta.

A Trocadéroi palota csarnoka két végén két kisebb pavillon fordítja homlokzatát a Szajna felé. A talaj lejtése miatt e pavillonok emeletesek, holott a csarnok maga csak talpazaton álló földszinti épületet mutat.

Legmeghatóbb e trocaderoi palota látványa, ha az ember a jeni hídj közepéről nézi. Akkor egyenesen szemben áll az épület kimagasló központi főtestével és a két oszlopcsarnok azt a benyomást teszi, mintha át akarná karolni az egész tárlatot.

Ha a régészeti tárlatot rendszeresen kívánjuk megcsémélni, a hídról jobb felé tartunk, az oszlopcsarnok jobb felőli végpavillonja bejárata felé. Az ajtón belépve egy tágas előcsarnokban találjuk magunkat, a mely egyszersmind lépcsőház is, és a melyben egynehány feliratos kőemlék van felállítva, valamennyi a római Galliából. Ez előcsarnok falait, valamint a többi termék falait is, a hol hely volt, beaggatták régi szőnyegekkel, a melyek a leghíresebb gyárakból kerültek, hirneves mesterek rajzai után készültek. Itt mindjárt feltűnik egy pompás haute lisse szőnyeg a XIV-ik százból, arrasi gyártmány (tudva levőleg az arrasi műipart tönkre tette a város kirablása XI. Lajos alatt 1479-ben), a mely a szent családot ábrázolja; továbbá XV. százbeli három flandriai szőnyeg, kiválóan finom készítmény, a mely hajdan a Maillans d' Anglefort családé volt, a mint az alján látható ezímer — aranyban vörös póla, a melyen három ezüst félhold; paizstartó oroszlán és egyszarvu — mutatja; van még egy XVII. százbeli gobelin, Mosin aláírással, egy vadászati jelenet életnagyságu alakokkal Leideni Lucas után, a többi brüsseli és flandriai szőnyeg a XVI. és XVII. százból, mindenik magában véve egy-egy remekmű. Nagyon természetesen nem terjeszkedhetünk itt ki minden egyes darab részletes leírására. Ez köteteket töltene meg, nekünk pedig csak aránylag csekély tér áll rendelkezésünkre.

Innen az egyenes irányban emelkedő lépcső felvezet egyenesen a 2-ik számú terem közepébe; megkerüljük tehát a lépcsőzet nyílását körülvevő karfát és bémegyünk a végpavillon első emeletét elfoglaló 1-ső számú terembe, a melyben az őskori tárgyak vannak

Legyen szabad itt azt a megjegyzést beszönnöm, hogy az itt szóban forgó régészeti tárgyakat sokkal jobban jellemzi az

„őskori“, mint a „történelem előtti“ kifejezés, a melynek, ha csak egy kissé utána gondolunk, látni való, hogy nincs helyes értelme.

A ki avval az érdekltséggel lép e terembe, a melylyel őskori régészettel foglalkozó szakember viselkedik az itt kiállítottak fajta tárgyak iránt, annak első benyomása lesz egy neme a szédülésnek. Anynyi és anynyiféle tárgy van itt szűk helyre összetömörítve, hogy a kirakás tömött volta miatt még sokkal többnek látszik, mint a menynyi valósággal van — pedig valósággal is roppant sok van.

Mindenek előtt feltűnik, hogy noha a terem éppen nem kicsiny, anynyira tele van rakva szekrényekkel, hogy köztük alig marad út a néző közönség számára és látogatottabb napokon (vasárnapokon és ünnepnapokon) valóságos lehetetlenség egy-egy szekrényhez hozzáférni, ha csak oda nem tolatja magát az ember.

Dzalyalszki úr nagy fali szekrényén — lengyelországi őskori bronztárgyak- és egy szabadon álló asztali üvegszekrénykén — a melyben a magyar nemzeti muzeum őskori arany és ezüst ékszerei vannak kiállítva — kívül, minden a mi e teremben van, Franciaország földjéből származik. Elkezdve az ütégetés és szilánk lepattintás útján előállított kezdetleges kovanyilhegyen, egészen a vésésekkel diszített legtokélyesebben kicészolt kőfegyverig és a bámulatos vékonyságu kötűig minden fajtája a kőszerszámnak és kőfegyvernek, csont, szarvasgáncs, mindenféle agyarak szerszámmá, fegyverre feldolgozva; az u. n. bronzkor összes gazdagsága, fejszék, lándzsa és nyílhegyek; mindenféle faja a karika pénznek, mindentéle alakja a csatoknak, kardok, török, kések, ővök, siskák, lőszerszámok és koszikészülékek bronzból, közte egyes arany- és ezüst tárgy is; karpereczek, boglások, lánczok, nyakékek, fülbevalók, tűk, gyűrűk, karpereczek és más ékszerek — szóval minden a mi e sorozatba tartozhatik, roppant sokaságban és változatosságban van itt felhalmozva. — Nagyon természetes, hogy ha itt a egyes tárgyakat ki akarunk emelni, nem az apróságok, hanem feltűnő nagy tárgyak, vagy egynemű sorozatok fogják főfigyelmünket igénybe venni.

Tehát első sorban nevezetes a (az ajtótól) jobbra egy ablakmélyedésben felállított nem igen magas, de meglehetősen tágas üvegszekrényben egy kibontott ó-galliai sir. A kiállító Fourdrignier Ed. úr, a ki maga ásatta ki ez érdekesítő régiséget, gondoskodott róla, hogy a sirban lelt minden tárgy még a legkisebb is, a maga eredeti helyén és helyzetében álljon e fűszmáolatban. A mint az ember közeledik a szekrényhez, legelőbb is megragadja a figyelmét két vasabroncs, mintegy mé-

ternyi átmérővel, egymással párhuzamosan élén állva, mintegy másfél méternyi távolságra egymástól; az ablak felől levő egy kissé összegörbítve, a beusó egész ép kerekiségiben; köztük egy halom összeomlott csont és fadarab; balról egy ember koponya, szembetűnőleg ahhoz a csontvázhoz tartozva, a melynek lábszár-csontjai jobbra nyulnak. Nem kell semmi magyarázat; az első pillanatra világos, hogy itt egy hős sirja előtt állunk, a kit harcmezekerén ülve temettek el, szekeresből, lovastól, fegyveres-től, sőt valószínűen még egy rakás más tárggyal is együtt, a mely az életben kedves volt előtte. Nevezetes, hogy a sírban más vastárgy nem látható, csupán a két kerek akronesa, és a lovak zabolái, tán egy pár szeg is. Szokott elméletünk szerint tehát e lelet aránylag későkori, a mi azonban semmit sem von le érdekes voltából. De önkénytelenül ébred az emberben az az óhaj, hogy bár lehetne minden régészeti leletet így felállítani minden muzeumban.

Egy igen érdekes gyűjtemény a czölöpépítményekből került apró tárgyak gyűjteménye egy külön szekrényben. E tárgyak a bieli tó medréből valók.

A csont- és szarutárgyak gyűjteményében különösen érdekesek azok a darabok, a melyeken bekarézolt kezdetleges rajzok láthatók, a művészet legrégibb kezdetleges nyomai az illető néptörzsnél.

A terem közepén szabadon álló szekrények egyikében magára vonja a figyelmet egy nagy fonkó; egy Vienne-ben 1839-ben talált gyönyörű széntartó medenceze bronzból dombormívű oldaldíszítményekkel.

A tárlat rendezői az őskori régiségek közé sorozták azokat a tárgyakat is, a melyek kétségtelen utánzásai görög és római készítményeknek, tehát szorosán véve igen ifjúkoriak arra, hogy az őskoriak közé tartozhassanak, csupán azért, mivel nem római és görög készítmények, hanem u. n. barbar művek; ez okból van e teremben számos római mythologiai tárgy, két Jupiter, két Apolló stb., a melyekhez Gallus istenségek szobrai is sorakoznak; felette érdekes egy Neuvy-en-Sulliasnál 1861-ben talált bronz ló, a melynek talpazatán egy felirat jelenti, hogy Rudiobus istennek volt felajánlva, és egy egész sorozata barbar bálványoescáknak, a melyeken nagyrészt bekarézolt feliratok vannak.

Kiválóan nagybecsű az itt kiállított barbar érmek sorozata, a mely roppant gazdag választékban mutatja be a galus törzsek legrégibb veretű pénzeit, a macedoni staterek kezdetleges utánzásain kezdve a galliai törzsek római uralom alá jutása koráig, a mikor római minták után készülnek a bélyegek.

Már csak e vázlatos ismertetésből is láthatni, hogy ez az egy terem annyira tanulmány-anyagot foglal magában, a mennyi hetekig tartó folytonos és szorgalmas munkára is alig mérhető ki. Különben egy kiállítás nem is lehet színhelye beható tanulmánynak; igen sokat lát az ember egyszerre, és igen sokan nézik egy időben.

A 2-ik számú teremben a klasszikus ókor maradványai veszik igénybe figyelmünket.

A szives olvasó itt annál kevésbé fogja várni az egyes tárgyak részletes leírását, mivel a feltűnőbb és nevezetesebb darabok már ismételve képből és leírásban ismertette vannak. Az élvezet, a melyet a tárlat ez osztálya nyújt a figyelmes szemlélőnek, nem annyira abban áll, hogy újdonságokkal ismerteti meg, mint inkább abban, hogy a maga valóságában mutat be oly tárgyakat, a melyeket az ember hírből, képből vagy leírásból már ismert.

Franciaország vidéki muzeumait meglátogatni annak, a ki e tárlatot látta, merőben felesleges. Azonban muzeumok mindig és mindenütt könnyen hozzáférhetők. Sokkal fontosabb, hogy itt a legnevezetesebb magángyűjtemények legkiválóbb darabjaival találkozunk, és hogy e magángyűjtemények nem szorítkoznak úgy mint a vidéki muzeumok csupán Franciaországban talált leletekre, hanem, mondhatni, az ókori világ minden nevezetes pontjáról szedték össze az ókori művészet legszemélyesebb remekait. Tegyük hozzá, hogy a francia gyűjtők többnyire nem érték be a kereskedés útján helyökbe hozott érdekes tárgyak megvásárlásával, hanem személyesen, vagy megbízható és szakértő küldöttek által felkeresték a legnevezetesebb lelhelyeket a hely színen, ott kutattak és ásattak, és vagy szépszerivel vagy csellel és erőszakkal, hol nyiltan, hol lopva hozták el mindent, a mi megérdemelte az elszállítást. Nem csoda tehát, ha itt műkincseket látunk Nubia határaitól a Balkán hegységig és az Ararat bérceitől a Hercules oszlopáig minden országból, minden néptől, a melynek valami emlékét fentartotta az ókor történelme.

Olvasóink emlékeznek, hogy a lépcső éppen e 2-ik terembe vezet. Ezért foglalja el e terem közepét egy négyszögű nagy nyílás a padozatban, a melynek három oldalát csinos karzat veszi körül. E lépcsőnyilással szemben mindjárt szembe ötlik egy görög remekmű töredéke, egy emberláb aranyozott bronzból Nagy-Görögországból (Alsó-Italia), a mely a görög művészet virágzásának fénykorára vall (tulajdonosa Piot Ódön).

Az első teremből belépve jobbról a falon egy pompás dombormű vonja magára a szemet. Atheneből származik (tul. Cossé Brissac gróf).

A következő fali szekrény tarka-barka gyűjteménye mindenféle és mindenfajta tárgyaknak, szobortöredékek, álarczok (imagines?) bronzból és vasból (ez utóbbi különösen érdekes), színes üvegedények (szentek sirjaiból, tehát a kereszténység első századaiból), mindenféle alakú eszerépedények, csaknem valamennyi francziaországi lelhelyekről. Különösen érdekes egy egész sorozata mythologiai apró szobrocskáknak fejtér agyagból, (a milyenből a fejtér eszeréppipák készülnek), valamennyien gallo-római bálványoescák.

Bammeville úr legközelebbi szekrényében látjuk a legelső tanagrai szobrocskákat.

Tanagra! E név, a hányszor kimondjuk, egy sajtóságos nemébe ejt az ámuló elragadtatásnak. Hiszszük, számosan olvasóink közül emlékeznek e névre, mint a mely az Asopos partjain Bocotiának határvidékén Attika felé egymeredek magaslaton fekvő gazdag iparos és kereskedő város neve sokszorosán van említve az ókor irodalmában. Pausanias (IX. 22., 1—3.) körülmenyesen leírja épületeit és nevezetességeit, ugyanaz (u. o. 4) azt is beszéli, hogy jó módu és élelmes lakói kiválóan gyönyörködtek kakasviadalokban, azt is tudjuk, hogy környékén jó bor termett, a melylyel élénk kereskedést is űztek; még Strabó idején is virágzó város volt. Mikor pusztult el, nem tudjuk; de a legújabb időben ismét nevezetessé lettek romjai, főleg a műrégészekre nézve. Területén találtak ugyan már több ízben egy-egy csinos eszerépszobrocskát, de Görögország földjén az ily leletek gyakoriak, s így nem ébresztettek valami különös figyelmet, a míg Lenormant Fr. onnan egy *Ἐρμῆς κροφόρος* szobrot hozott, a mely remek voltával általánosan feltűnt. Az eredeti felfogás szerint t. i. főleg mint pásztorok istene is tisztelt Mercurius t. i. az ókorban sokszor úgy is van ábrázolva, a mint egy kost a vállán viszen, mintegy magával hordozza a termékenyítő nemző erő képviselőjét; kiválóan híres volt egy ilyen kost vivő Hermes szobor, a melyet Phidias híres kortársa Calamis éppen a Tanagraiak számára készített, a mint Pausaniasnál (i. h.) olvassuk: „*ἔς δὲ τοῦ Ἐρμοῦ τὰ ἱερὰ τοῦ τε Κροφόρου καὶ ἐν πρόμαχον καλοῦσι, τοῦ μὲν ἔς τὴν ἐπιπλασιν λέγουσιν, ὡς ὁ Ἐρμῆς σφίσιν ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κροῶν περιεργαίων, καὶ ἐπὶ τούτῳ Κάλαις ἐποίησεν ἔγχαλμα Ἐρμοῦ φέροντα κροῶν ἐπὶ τῶν ὤμων*“ (azaz: A mi pedig a Hermes templomait illeti, a melyek egyikét „koshordozó“, másikát „előharczos“ ezímen neveznek, az első melléknévre nézve azt mondják, hogy Hermes úgy háritott el rólok egy ragályt, hogy egy kost hordozott el a város falai körül, és ezért készített Calamis egy Hermes szobrot, a mely kost viszen a vállain.) Mellesleg jegyezzük meg, hogy e szobrok a keresztény symbolikában szereplő u. n. jó pásztor mintái. E leletnek az lett a következése

hogy sok utánjárással sikerült kisajátítani 1873-ban a lelhelyet, az ókori temetőt, a melyet rendszeresen felásatván, ezrivel találtak azokat az elragadó szépségű szobrocskákat, a melyek műértőt és laikust egyaránt elbájolnak.

A philosophia és a philosophiai tudományok jelene.

Th. Ribot, *La psychologie anglaise contemporaine*, Paris, 1870.

(Vége)

VIII.

A tágas értelemben vett psychologia, a szellemnek összes tüneményeit minden állatnál felöleli, azokat nemcsak a felnőtteknél, hanem a fejlődés különböző phazisaiban levőknél is vizsgálja, mi által tágas, csaknem határtalan tért nyit a kutatásra. Így állván a dolog, nem meglepő-e, ha látjuk, hogy eddigelő a legjobb hirben álló psychologiai értekezések is szertelenül rövidre fogják? Még meglepőbb lesz ez a rövidség, ha a psychologok műveit a természetvizsgálók bő és részletekkel megrakott munkáival összehasonlítjuk. Honnan ez a különbség, hanem ha az alkalmazott módszertől? Az egyik fáradhatatlan kitarással gyűjti a tényeket, jegyzi a kivételeket és eltéréseket: a másik bizonytalan vázlatra és néhány elvont mintára szorítkozik. Azonban annak az elvnek, a mi a lelkes lényekben érez, tesz, akar és gondolkodik, nincsen-e csaknem számtalan változata, melyek csupán hajszálíg menő kutatásokra derülnek ki? Hihető-e, hogy az emberi lelket rövidebben le lehessen írni, mint egy növényt?

Miután a haladásnak minden tudományban elmaradhatatlan eredménye a munka megosztása és ismét megosztása, előre látható, hogy egy kiterjedt, valóban teljes psychologia több ágra szakad, hogy abban altudományok alakúlnak, melyek tüzetes tanulmány tárgyai lehetnek. Vakmerőség lenne előre megjelölni ez osztályokat; de némelyiket szinte előre láthatjuk.

Mill Stúárt János, miután azokon a magvas lapokon melyeket a psychologia módszertanának szentelt (*Logika rendszere* VI. könyv, I. 3. 4 és 5. fe.) megmutatta, hogy ezen tanulmánynak tárgya „a sorozatok egyformasága“, megjegyzi, hogy a tudomány tökélye és legszélső tökélytelensége közt felvehetni egy közvetítő esetet. Példa erre az árapály elmélete: ha ennek a tüneménynek csak általános okait tekintjük, egész bizonyossággal előre megmondhatjuk; de a helyi vagy mellékes körülmények (minő a partok alakulása, vagy a szél iránya) annyira módosítóan hatnak, hogy az általános számítás eredményeit felforgatják. „Az árapály tudománya még nem exact tudomány, és pedig nem a természettel járó tősgyő-

keres lehetetlenség miatt, hanem mert igen nehéz a leszármazott egyformaságokat szabatosan megállapítani. Az emberi természet tudománya is erre a fajra ütött.

Mill Stuárt a pszichologiai tudományokat két nagy osztályba sorozza: egy részt kísérletiekre, másrészt deduktívekre.

A kísérleti (tapasztalati) pszichologia, a megfigyelésen alapulván, tényeket állapít meg, melyekből törvényeket húz ki és az emberi természet philosophiájának egyetemes vagy elvont részét teszi.

A deduktív pszichologia, mely az ethológiát vagy a jellem tudományát alkotja, az előbbit fölteszi. Kutatja, hogy a psychikus tények általános törvényei találkozásai, kombinációik, egymással kereszteződéseik által miként hozzák elő az egyedi és nemzeti jellemnek különféleségét.

Ha már most, emez ujjmutatások után, egy valóban tudományos pszichologia osztályait ki kell jelölnünk, úgy tetszik, hogy annak a következőket kell magában foglalnia:

Elsőben is az általános pszichologia neve alá foghatjuk az öntudat, az érzések, gondolatok, emóciók, akarás stb. tudományát, a legáltalánosabb szempontokból tekintve. Ezt a tudományt, melynek különben minden többi ismeretnek kiinduláspontjául és alapjául kell szolgálnia, eddigelé kizáróan psychologok mivelték. Világos továbbá, hogy az általános pszichológiának hasznára kell fordítani az alárendelt részeknek köszönhető minden fölfedezéseket. Első renden kiegészítené magát az összehasonlító pszichológiával, a minék fentebb megkísértettük tárgyát megjelölni és fontosságára rámutatni, továbbá kiegészülne a szabályellenességek és monstrositások tudományával, a mit pszichologiai teratológiának (természetellenességek tudományának) nevezhetnénk. Nem szükség sok időt tölteni annak a bizonyításával, hogy az eltérések ismerete mily hasznos a tünemények teljes megértésére; nevezetes azonban e tekintetben a pszichologia gondatlansága. Nem tekintve Diderotnak a vakokról írt levelét, a mi azonban nem azt adja a mit ígér, s Dugald Stewartnak Mitchell Jakabról (Az emberi szellem philosophiájának elemei III. köt.) írt néhány lapját s néhány elszórt észrevételét: a pszichologia teljesen szemet hunyt a törvényellenességek és kivételek előtt.¹⁾ A physiologok Bridgman Laura különös történeté-

¹⁾ Az a philosoph, a kiről a tehetségek alkalmával már szóltunk, következő módon osztja be az embert tárgyazo tudományokat, azokat *anthropologia* névvel jelölván.

I. Az emberre mint egyedre vonatkozó vizsgálódások.

1. A szervültre vonatkoznak: az Élet- és Boncztan.
2. Szellemi működéseire és tulajdonságaira vonatkozik: a Psychologia.
3. A szervület tüneményeinek az öntudat tüneményeivel való kapcsolataira vonatkozó vizsgálatok (a koponyatant és arczismét is ideértve.)
4. Az egyedi jellemre vonatkozók.

II. Az emberre, mint társas lényre vonatkozó vizsgálódások.

1. Erkölcsan.

ből következtetéseket vontak, az átváltozott érzés tanával homlok-egyenesen ellentéző következtetéseket, melyek a tényeken alapulván, nem találjuk rajta a közönséges bizonyítékok szintelen, jellemét. Egy siket, egy vak, egy eredetileg minden érzéktől megfosztott ember, nincs-e teljesen elkészülve a mi megfigyelésünkre, hogy alkalmazzuk rá a módszer legelősebb eljárásainak egyikét: a különbség (Difference) módszerét. Az örültségen tett, noha még tökéletlen tanulmányok meddők voltak-e eddigelé is?

Ha immár az elvont pszichológiáról a konkrétura térünk, ha az analysisist a synthesisért odahagyva, többé nem az általános törvényeket keressük, hanem a lehozottakat; ha megkísértjük kimutatni, hogy ezek a törvények, egymással kereszteződésök által miként szabályozzák a pszichologiai változatokat, egy új tudománynak, mint Mill nevezé, a jellem tudományának, az Ethológiának küszöbéhez jutunk. Magától értetik, hogy a közönséges pszichologia, a tények iránt való csekély izlése és az elvontságra való szokásos törekvése miatt teljesen elhanyagolta ezt a tudományt. A Phrenologia és Cranioskopia, melyek füstbe mentek, jobban fel fogták annak jelentőségét. A jellem tudománya gyakorlati, vagy alkalmazott pszichológiát alkotna, melynek hasznos volta szemebetűnő a nevelésre, az élet vezetésére, sőt a politikára is. Kétségkívül ebben a tudományban mindig lesz jó adag a gyakorlati ügyesség (art) természetéből; de nem lesz-e eléggé bevégzett e téren való mozgásának igazolására? A természetvizsgálók bizonyos szerves kölcsönviszonyokat (correlations) fedeztek föl, mikre akkor támaszkodnak, ha egy állatot néhány töredéke segélyével kell kiegészíteni. Tudjuk, hogy a láb és állkapocs közt kapcsolat van; hogy egy húsevőnek foga csontos szerkezetre, tehát csontos vázra, hátgerinczre stb. stb. mutat. Nem lehetne-e e minta szerint pszichologiai kölcsönviszonyokat fölfedezni. Vegyük fel, hogy biztos és különféle tapasztalatok öszszehalmozódása által anynyira jutunk, hogy például constatálhatjuk, hogy ily meg ily érzésmód oly meg oly képzelet-fajt tesz föl, a mi maga is oly meg oly ítélet- és okoskodás-módot föltételez, a mi szintily akarás és cselekvésmóddal jár stb. stb. Föltéve, hogy ez a meghatározás lehetőleg szabatos, egyetlen tény segélyével egy jellemet egészen megalakíthatnánk, minthogy a problema

2. Politika.
3. Polit. oeconomia.
4. Nyelvtudomány.

III. Az emberiségre vonatkozó vizsgálódások eredetét, fajtdit, haladását és polgárosodását illetőleg.

IV. Az emberiségnek a jelsőbb lényekkel való kapcsolataira vonatkozó vizsgálódások vagy theologia.

Bailey Sámuel: *Levelek az emberi szellem philosophiájáról*. II. köt. 20-ik levél.

enynyiből állana: a sorozatnak egy tagja adva lévén, találjuk meg abból az egész sorozatot.

Meg fogják engedni, hogy ez a föltevés semmiesetre sem káprázatos, ha jól megjegyezzük, hogy a vizsgaszellemek ösztönszerűen végzik ezt a jellem-megalkotást, gyors és biztos, noha semmikép sem tudományos bemélyedés által (intuitio); s hogy létezik egy sajátzerű ügyesség (art), a mit ember-ismeretnek hívnak. A kérdés a körül forog, vajjon ebből az ügyességből nem lehet-e tudomány? azaz a helyett, hogy taláalomra indulnánk. Szabatos és az esetek egész seregére alkalmazható, illetőleg azok által többszörösen igazolt törvények szerint tegyünk. Mikor enynyire eljutunk, az ethologia lábrá lesz állítva.

Úgy tetszik, hogy fölvehetnénk egy ethológiát az egyedek, egyet a népek, és ismét egyet az embertörzsek számára.

A három közül a legjelentékenyebb és legkonkrétebb az egyedi ethologia, kutatná a nemi és vérmérsékleti különbségből eredő psychikus elhatározásokat. Meghatározná azokat a pszichológiai jellemeket, melyek a szellemnek, általunk költő, iparos, harczfi stb., névvel jelölt más-más fordulatait mutatják, tanulmányát így egy bizonyos számú typusba kebelelvén. A phychologok közt egyedül Dugald Stewartot tudom olyannak, a ki megkísérelte ezt a munkát (Az emberi szellem bölcsészete-hez adott függelékben. III. köt.) igen tökéletlen és főleg igen határtalan essaykben, melyeknek a hosszadalmasság nem a legcsekélyebb hibájok.

A népek és törzsek ethológiája anyagát a nyelvészet és történelemből merítné. Egyébiránt könnyen belátható, hogy az Ethologia semmikép sem zavarodik össze a történelemmel. Valamely nép jellemének a meghatározása, s történetének elbeszélése oly különböző valami, mint egy embernek arczképét adni és életrajzát birni. Egy népnek története és az egyesnek életrajza nem csupán abból áll, a mi belőlük származik, hanem a külkörülményeknek rájuk való hatásából is. Az ethologia kidobja ezt az utóbbi elemet, s csakis anynyiban veszi számba, a menynyiben az a jellembé való mélyebb behatolásra szolgál. Egyébiránt az ethologia semmi esetre sem törekednék a jellemeknek pusztán pathikai isméljét adni, hanem megkísérléné azoknak phásisait meghatározni és fejlédésöket szemmel tartani.

Ha magunkat szorosán a tüneményekhez tartjuk, s a psychologia metaphysikájáról egy igét sem szólunk, körülbelül ilyen lesz ezen tudomány beosztásának a kerete. De a míg alosztályokra nem oszlik, egész terét lehetetlen felölelnie, ezért egy pár általános törvény megállapításával beéri s magát a rövidséghez és a közönséges értekezések vékonyságához tartja.¹⁾ Tekintve azonban az általa fel-

¹⁾ Franciaországban, tudunkra egyetlen mű, melyben ki van mutatva, hogy a közönséges psychologia menynyire ki nem elégitő, s hogy az a kérdéseket menynyire elhanyagolja Vacherot *Essais de philosophie critique*-ja, 152 s köv. lap.

fogott tények és kérdések szerfölött különféleségét, a feladat kimeríthetetlennek látszik, a nyomozó előtt végtelen láttávol nyílik, s úgy találjuk, hogy ott töméntelen munka várakozik ránk, mert bátran elmondhatjuk, hogy még semmi sincs végezve.

Úgy tetszik, legjobb a psychologianak azt kívánunk, hadd hatoljon be a látszó rendetlenség és valódi termékenység ama korszakába, a hol minden kérdést külön tanulmányoznak és mélyre hatván, kutatnak. Jelenleg talán legjobb szolgálatot lehetne tenni a psychologiai tanulmányoknak, egy jó monographia- és a nevezetesebb pontokat tárgyazó emlékiratgyűjteménnyel. Kétség kívül, mindez még nem tudomány; de e nélkül nincs tudomány. Ennek a módszernek nem egyedüli előnye lenne az, hogy a tényleges törekvéseket életrevalóbbakkal, a föltevéses általánosításokat a tények tanulmányával helyettesítné, s egyszersmind mindenki által megközelíthető feladatnak kapuit tárná fel. Ebben a részletes munkában mindenki erejéhez és viszonyaihoz képest vesz részt, mert sokan vannak, kik nem bírnak építésznek lenni, követ azonban jól tudnak faragni. Megeshetik, egyetlen sötét pontnak a földériteése száz munkás életébe kerül. De mi ez a nyert eredményhez képest? A tudomány munkájakat elfogadja, s nevöket elfelejti. Igazi jellemét, a személytelenséget magára ölti. Multi pertransibunt, sed augebitur scientia.

IX.

A philosophia és a philosophiai tudományok jelenének emez érdekes rajza után, szerzönk mellözve az angol apriori philosophiai iskola kitünö képviselőit, minők Hamilton (Sir William), Whewell, Mansel, Ferrier stb. a psychologiai, vagy associatiói iskola vezérférfijainak rendszereit ismerteti: Nevezetesen Mill Jakab Mill Stuart János; Spencer Herbert, Bain Sándor, Lewes György, Bailey Sámuel, Morell D., Murphy J. műveit. Irályát mindenütt átlátszóvá, hogy ne mondjam elegánsná teszi az a tiszta, éles felfogás, melylyel az egyes szerzők gondolatvilágába behatol.

Legtöbb tört szentel Spencernek és Bainnek. Amazt Mill Stuart is a nagyobb legnagyobbjai közé sorozta, Comte Ágost párijának mondotta; emerről Spencer mondá essayjében (Essays I-ső kötet „Bain on the Emotions a. the Will“), hogy a szellem természetrajzát adta, mert az utóbbi 50 év alatt az anatomok és physiologok fölfedezte tények óriási halmazát rendezte. Másfelől azért érdekes Bain műveinek a tanulmányozása, mert televér képviselője ő a skót philosophianak, melynek fő jellemvonása — mondja találóan Ribot — a féltékenység; míg érdeme ennek az iskolának a metaphysicától való tartózkodás, ami azt egyfelől az eszmék körében való kalandos rohanástól, másfelől a romboló constructioiktól óvta meg. Ez a mű ösz-

tönszerű tartózkodás időt engedett nekik a kitartó megfigyelésre. Ez iskola tagjainak van izlésök a kisszerű tényekre, a pszichológiai curiosumokra, a ritka esetek, a kivételek ellesésére, mi nélkül a dolgok mélyére nem hatolhatni.

Nagy hiánya, ugymond szerzőnk, ennek az iskolának, hogy tulságos szorongásban igyekezett összhangzásban lenni a köz-ésszjárással (common sense), s félve-félt a kételytől. Ha még számbayeszszük, hogy nem volt elég tehetsége az átalánosításra, a synthesisre... előttünk áll az az iskola, melynél többet egy sem tett a tapasztalati psychologia gazdagítására.

Spencer Herbert a merész, széles látkörű, az egész ismeret kört felölelő elsőrendű gondolkodó iránt szerzőnk kiváló tisztelettel emel kalapot. Philosophiájának alapelvét az evolutiót összehasonlítja Leibnitz folytonos haladási alapelvével. Azonban mig Leibnitz haladása sajátkép egy levegőben járó szellemes ötlet, Spenceré az élet s a tények tengeréből fölmerülő törvény. Ha Leibnitz azt mondja, hogy minden egyes, még oly csekély tárgy vagy lény is egy-egy élő tükör mely a mindenséget vissza tükrözi. Spencer azt állítja, hogy minden lénynek meg van a maga ható-viszonya (correspondence) környezetével szemben. Egy kő, egy fa, egy kutya, egy természeti ember, egy európai, Newton vagy Shakspeare mindenik más-más fokát láttatja a kölesönhatásnak önmaga és a külvilág közt. Ime a Leibnitz elvének tapasztalati alapon megújhodott mássa. Spencer az az egyetlen angol gondolkodó ma, aki a skót iskolai digestat és pandectát organummal teljes phisosophiai rendszerrel egészíti ki. Ha Plátó gondolati rendszert font, még mielőtt a spekulatiót a természet ismerete megszeliidítette: Spencer a maga rendszerét az újkori vizsgálódás mezéjén fölmerült anyagból construálja. Megkisérti a tüneményeket az erőik egyensulya törvényére vissza vinni, s kimutatni, hogy a tünemények egymássá alakulhatnak (convertible) a physikai műfolyamoktól fel egész az életig, a gondolatig, a történelmi fejlődésig egyiránt kárhoztatván a spiritualismust, és materialismust mint két hiábavaló megoldási kísértményt.

És most hadd mutassunk rá pár vonásban, a mű menete alatt szerzett egy-két tanulságra.

Mig a rationalis psychologia, mint a gothai almanach, egyedül a természet uralkodó családjával, az emberrel (s az ember törzsek közt is csak a felnőtt és civilisált emberrel) foglal kozik: a tapasztalati psychologia, nem szégyeni a szellemi élet alsóbb rendü tüneményeit is vizsgálni, sőt Spencer és Bain határozottan sürgetik tanulmányozását, az állatoknál, a természeti és civilisált embernél, hogy azoknak általa a szellem morphologiájának rendszere megalkotathassék. A rationalis psychologia sokszor oly bonyolult szellemi tényeket tart eredetieknek és felbonthatatlanoknak, melyeket a tapasztalati iskola többszörösen elemeire bont. Amaz azt tartja, hogy a tapasztalat nem forrása eszméinknek, sőt az maga is a szellem sa-

ját erőinek a műve; emez nem tagadja ugyan képzeinkben a szellemi elvet, de azt tartja, hogy az nem utolsó, — tehát elemeire szedhető tény. Amott a társult képzetek önkény szerint — sine lege reunt; emitt a társulás törvényén — mondá Mill Stuárt — oly positiv tudományyá tömörülnek, mint akár a kémia. Ez a psychikus tünemények legáltalánosabb törvénye, messzebató jelleménél fogva hasonlít a physikai világban a mozgás törvényéhez.

Az eszmék származása kérdésében ez az iskola elér mind a sensualistáktól (Locke és Condillac) mind a rationalistáktól (Descartes Leibnitz), mind a kritikai iskolától (Kant), s a szellemnek sajátos spontaneitását veszi föl, mely a külről jövő behatásokat átalakítja. Ennek az erőnek forrása egyrészt a szervületben, egyrészt az idegszerkezetben van.

Az öntudat az érzések, képzetek, akarások és érzelmeik folyton tartó folyamata. Első alkotrésze a különbség, második a hasonlóság. Egyetlen primitív és elemozhatatlan tény az érzés. Az észrevétel a küllétezésnek megfelelő belállapot, mely ugy különbözik mindkét tényezőjétől (alany és tárgy,) mint a víz az élely. és könenytől.

Legtökéletlenebb rész az angol tap. iskola tanában, természetünk affektív oldalának az ismertetése. A két alaptény itt az öröm és a fájdalom. A szenvedélyek egyszerűek és összetettek. Az egyszerű érzelmeik száma még nincs tisztázva. Az aesthetikai és erkölcsi érzet nyilatkozatait az összetett emóciók közé sorozzák.

Az akarat forrása most a szervület, majd a műöszön, máskor a vágyak szenvedélyek tevékenysége. Kifejlett korában kormányzó hatalom; de amíg óda jut, sok tapogatózáson és erőlködésen kell átmennie.

Az akarat úgy szemre egyszerű erély, holott az a vonatkozó-sok (rapports) darabjaiból készült bonyolult gépezet. Az akarat tényei az okság egyetemes törvényének hódolnak. A mi művünk-e azok? Igenis kétségkivül, minthogy az elhatározást megelőző tudatos állapotok összege az én. Szabadok-e az akaratí tények? Ez fogós, érthetetlen, és így megoldhatatlan kérdés. A psychológiából a „szabadság“ szó, mint helytelen kitérölendő, mert csak zavar fakad belőle; helyére az alkalmasság aptitude szó beendő.

Az így felfogott psychológiának külön tudományyá lehet is, kell is válnia. De a szomszéd-tudományoktól, nevezetesen az élet-tantól magát el nem szigetelheti. Szorosan véve e kettő közt az elválasztó barázdát meghúzni nem lehet, mert vannak tünemények, melyek ide is, oda is tartoznak.

A psychologia alapja ugyan az élettan; de ez ismét az erkölcsi, társadalmi és politikai tudományok alapjául szolgál. Ennélfogva ki kell egészülnie egy gyakorlati tudományyá, az ethológiával, azaz az egyedi és nemzeti jellemek alakulása tudományával.

Íme az associatív psychologia alaptételeinek a foglalata. Oly eredmények ezek, melyek ellen a többi philosophiai iskolák nem egyszer kelnek s keltek ki élesen, sőt szenvedélyesen.

Az angol nemzet kitünő gondolkodóinak eszejárása mindig föltötte tanulságos és nagyhatású volt a tudományra és életre egyiránt. Ma, midőn a korunkat delej-erőként át meg átjáró tudományos és gyakorlati alapelvek nagyrésze tőlük ered; műveik szorgos tanulmányozása ránk nézve kétszeresen hivatogató. Tárgyunkra nézve tőlük főként kettőt tanulhatunk. Egyszer azt, hogy az az ember, a ki magát megvénhedett századok, évezrek óta a természet koronájának, koronás fejének tartja, nem különb uralkodó, mint az angol koronás fő. S a mint attól megvárják, hogy birodalmát s annak törvényeit ismerje: szintűgy szükség, hogy az az ember, a ki magát a kül- és belvilág törvényes uralkodójának tartja, szelleme fényes birodalmát annak, (bizonyosan legrégebb származású) Magna Chartáját, s annak a teremtő kezeivel a legegyszerűbben irt, de legnehezebben olvasható törvénycikkeit, kormányzó uralkodóhoz méltó alaposággal ismerje. Másfelől Albion fiai vonzó példájokkal arra csalogatnak, hogy álljunk bele mi is belvilágunk tüneményeinek folyamába, mint az Idvezítő beállott volt a Jordánba, s vegyük a tudományos fogalmak keresztiségét, hogy többé ne tekintsük a philosophiát egyszerűen az értelem gymnasticájának, vagy épen nélkülözhető fényűzési cikknek, hanem legyen a philosophia ránk nézve is azzá, a mivélnie kell: „az egész világ mindennapi kenyerévé.“

Felméri Lajos.

Figyelmeztetjük t. olvasóinkat, dr. Czobor Béla „A keresztény műarchaeologia Encyclopaediája“ czimű, kiváló tekintettel a hazai műemlékekre dolgozott, sajtó alatt levő művére. A középkori műrégészeti tanulmányok a szakférfiak szűk köréből kijutva, a műveltebb közönség által oly lelkesedéssel karoltattak föl, hogy ma már ugy a vallásos érzület és kegyelet, mint az emelkedettebb nemzeti öntudat s magasabb fokú műveltség követelményei gyanánt tekinthetők. Ezen indok vezette a szerzőt már 1875-ben „A középkori egyházi művészet kézikönyve“ czimű munkája közzétételére, s vezeti ma, a példányok elkeltével, e mű teljesen átdolgozott és kibővített újabb kiadására. E 2. kiadás, mint czime is mutatja, tágabb kört van hivatva beölelni az első kiadásnál, a mennyiben a ker. műarchaeologia öszzes ágaira kiterjedvén, a különféle korszakokból fönmaradt hazai és külföldi nevezetesebb műemlékek készletét fogja tárgyalni, a mire nézve nemzeti muzeumunk gyűjteményeiben dús tárgysorozat áll rendelkezésre. A művelt közönség igényeit kiválólag szem előtt tartva, történeti sorrendben fogja megismertetni az őskeresztény római stb,

katakombákat, azok berendezését és emlékeit; a bazilikai, byzanti, román-, átmeneti és csúcsíves építmények (templomok, kápolnák és kolostorok) fejlődését, méltatni a középkori szobrászat érdekes példányait; bemutatni a templomi butorzatok, mint az oltár, szószék, szentélyszékek, keresztelő kút, orgona stb. korszakok szerinti alakjait, végül jellemezni az egyházi szerek, edények, liturgicus öltönyök s más paramentumok fejlődését, figyelemre méltó hazai és külföldi példányaikat. Egy szóval oly encyclopaedikus segédkönyvet óhajt nyújtani az egyetemi és lyceumi ifjúság, lelkeszkedő papság s hazai emlékeink iránt érdeklődő világi művelt közönség kezébe melynek kalauzolására mellett megtanulhatják a középkori műveket megérteni és becsülni esetleges hiányaikat pótolni, végül a valódi egyházi műizlés szellemében új tárgyak készítését vezetni és ellenőrizni. A körülbelül 20—22 ivnyi, diszes kiállítású s mintegy 250 ábrával illusztrált, nagy 8-ad rét alaku kötet ára 2 frt o. é. A megrendelések szives bejelentése levelczési lapon a név, állás, lakás és utolsó posta megjelölésével a szerzőhöz küldendő, a M. N. Muzeumba. A mű jövő évi januárius hóban fog megjelenni s a megrendelőknek utánvétellel megküldetni.

Az erdélyi muzeum részére 1878 június – augusztus havaiban beküldött adományok jegyzéke :

I. Könyvek: A m. tud. Akademiától, nyomtatványaiból 16 kötet és 36 füzet. — A bajor kir. tud. akademiától, Sitzungsberichte der philos.-hist. Classe. 1878. 1. 2. Heft. München 1878. — Budapest városától, Wein János jelentése a Duna folyó és a balparti vízvezeték vizsgálatáról. Bpest. 1877. és A fővárosi talajvizsgáló bizottság jelentései. Bpest 1877. (5—5 példányban). — A szebzeni Verein für Siebenb. Landeskundétól, Verhandlungen und Mittheilungen. Hermannstadt 1876. és Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1878. — A m. kir. földtani intézettől, Évkönyv, III. köt. 3. füz. Bpest. 1878. — A ker. Magvető szerk.-től, Ker. Magvető XIII. évf. 3 füz. Kolozsvár 1878. — A vajda-hunyadi francisc.-zárda főnökétől, Avancinus Miklós. A Jézus élete. Ford. Ilyés András N.-Szombat. 1690. — Meltzl Oszkártól, Az erd. szászok állása. N.-Szeben 1878. és Die Stellung der siebenb. Sachsen in Ungarn. Hermannstadt. 1878. — Moller Edétől, Nosvai Péter és Arany János 1. füz. Bpest. 1878. (Folyt. köv.)